

WIEDZA CHRONIONA PRAWAMI WŁASNOŚCI I WYŁĄCZNOŚCI ORAZ JEJ WYKORZYSTANIE W TWÓRCZOŚCI INNOWACYJNEJ

Uczestniczymy w procesach tworzenia globalnego społeczeństwa informacyjnego, stawiającego w centrum swych zainteresowań rozwój cywilizacji wiedzy we wszystkich obszarach ludzkiej działalności. Poprzez wiedzę człowiek odwołuje się do zjawisk i praktyk społecznych o różnym charakterze, wykorzystując wiedzę potoczną – powszechnie dostępną, korzysta z wiedzy specjalistycznej – odnoszącej się do konkretnych dziedzin ludzkiej działalności – i z określonymi uzależnieniami (ograniczeniami) może odnieść się do wiedzy naukowej, zwłaszcza powstającej w wyniku realizacji procesów badawczo-rozwojowych – do innowacji¹. Wiedza staje się więc podstawowym i najcenniejszym zasobem każdej organizacji, każdej instytucji, urzędu, przedsiębiorstwa i firmy oraz każdej jednostki i społeczności.

Postać, w jakiej wiedza występuje, nie przesądza jednak o jej dyspozycyjności, łatwości dostępu, ani też możliwości wykorzystywania. Różne są bowiem rodzaje wiedzy i różna jest ich przydatność oraz wartość. Najcenniejszą i najbardziej poszukiwaną jest wiedza, której zasoby charakteryzują się nowością w porównaniu z aktualnym stanem rozwoju techniki, świadomością społeczną i znanymi sposobami działania oraz użytecznością. A więc chodzi tutaj o wiedzę zawierającą informacje o treści i sposobach realizacji nowych utworów, tak naukowych, jak artystycznych i literackich, nowych produktach, nowych wyrobach i usługach, nowych technologiach, a także celowo wprowadzanych zmianach w technice, organizacji i działalności gospodarczej, nauczaniu i każdej zresztą twórczości.

¹ Innowacje – to inwencje, czyli nowe w danym systemie pomysły, idee, koncepcje, plany i myśli twórcze – zastosowane w praktyce.

Wiedza tego typu powstaje w wyniku twórczości innowacyjnej, ma charakter wiedzy strategicznej i należy do zasobów wiedzy tzw. „zawłaszczonej”. Wiedza zawłaszczona – w odróżnieniu od wiedzy tzw. „wolnej”, uspołecznionej, ogólnie dostępnej bez ograniczeń – obejmuje wiadomości, których nie znajdzie się w wolnym dostępie, i umiejętności praktyczne objęte tajemnicą, chronione – po spełnieniu określonych warunków – na mocy praw własności i wyłączności na całym świecie i na wszystkich rynkach, zgodnie z koncepcją zabezpieczenia innowacyjności przed konkurentami, poprzez ochronę praw własności przemysłowej i ochronę praw własności intelektualnej². Korzystanie z tego typu wiedzy jest uwarunkowane uzyskaniem odpowiednich zezwoleń od właściciela każdego chronionego przedmiotu lub określone przez organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi – jeżeli chodzi o ochronę praw autorskich – albo upoważnionych specjalistów w zakresie ochrony praw własności przemysłowej – Rzeczników Patentowych, którzy tę działalność prowadzą według zasad i na warunkach określonych w ustawie z dnia 11 kwietnia 2001 r. o rzecznikach patentowych³.

Wytworzyła się bardzo dziwna i złożona sytuacja, gdyż z jednej strony, w warunkach aktualnej transformacji obecnego społeczeństwa postindustrialnego w społeczeństwo informacji, w społeczeństwo wiedzy, tworzymy coraz większe zasoby tej wiedzy, coraz więcej jej potrzebujemy i coraz więcej wykorzystujemy, a z drugiej – dostęp do tej wiedzy jest coraz bardziej utrudniony, gdyż jest ona – w wyniku obowiązujących praw własności intelektualnej i praw własności – chroniona przed niekontrolowanym wykorzystywaniem przez nieuprawnionych⁴. Polityka ochrony własności przemysłowej stała się elementem również polityki naukowej, a polityka naukowa państwa często jest określana jako polityka innowacyjna, gdyż badania naukowe i prace rozwojowe, dostarczające wiedzy technicznej, stanowią punkt wyjścia we wprowadzaniu zmian technicznych w produkcji i dlatego są traktowane jako potencjał innowacyjny.

² Począwszy od Międzynarodowej Konwencji Związkowej Paryskiej o ochronie własności przemysłowej z dnia 20 marca 1883 r. i Międzynarodowej Konwencji Związkowej Berneńskiej o ochronie praw autorskich z dnia 9 września 1886 r.

³ Zadania i uprawnienia rzecznika patentowego są bardzo szerokie. Obejmują czynności zarówno stałej, jak i doraźnej obsługi w zakresie wszelkich czynności związanych z powstaniem i zabezpieczaniem praw, obrotami prawami oraz dochodzeniem ochrony w wypadku ich naruszenia. Zawód ten jest zawodem zaufania publicznego, a tytuł Rzecznik Patentowy podlega ochronie prawnej. Rzecznik Patentowy jest niezawisły w wydawaniu opinii lub porady i korzysta z przywilejów w zakresie wolności słowa i pisma, w granicach ochrony przysługującej adwokatom.

⁴ Podstawowe normy prawne: 1. Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r., Prawo własności przemysłowej (Dz.U. Nr 49, poz. 508); 2. Ustawa z dnia 11 kwietnia 2001 r. o rzecznikach patentowych (Dz.U. Nr 49, poz. 509); 3. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jedn. z 2000 r. Dz.U. Nr 80, poz. 904); 4. Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. Nr 47, poz. 211, zm. w 2000 r. Dz.U. Nr 93, poz. 1027).

Funkcje wiedzy w społeczeństwach przeszły zatem zasadniczą ewolucję, a produkcja wiedzy stała się również działalnością gospodarczą, o mierzalnych nakładach i wynikach. Instytucje naukowo-badawcze i poszczególni badacze biorą aktywny udział w komercjalizacji nauki, chroniąc swe osiągnięcia i konkurując o maksymalne zyski z ich sprzedaży. Oprócz starań o uznanie w środowisku, a szczególnie dla zdobywania odpowiednich stopni i tytułów naukowych, w pierwszym rzędzie dążą oni do zapewnienia sobie praw autorskich do swych rozwiązań, a następnie aktywnie uczestniczą w sprzedaży swojej wiedzy, umiejętności i praw⁵.

Osiągnięcia innowacyjne, których podstawowym atrybutem jest wiedza za właszczona, są także jednym z najważniejszych czynników w walce konkurencyjnej na każdym polu i podstawowym elementem strategii każdej dobrze zarządzanej organizacji. Ten tylko, kto w tej twórczości wyprzedzi konkurentów – ten zdobywa rynki i otwierają się przed nim wielkie perspektywy rozwoju, a kto w tym wyścigu nie nadaża – ten przegrywa i szybko wypada z gry rynkowej. Nie uratuje go nawet nabycie licencji, gdyż licencje uzależniają, a nikt przez licencje nie przekazuje najnowszych swych osiągnięć i rozwiązań. Udzielając licencji, licencjodawca najczęściej przygotowany już jest do wprowadzenia na rynek jeszcze nowszych rozwiązań. Nikt przecież świadomie nie tworzy sobie konkurentów.

W tej grze decyduje bowiem dynamizm innowacyjny, czyli otwarcie się na wszelkiego rodzaju nowości, ustawiczne poszukiwanie nowych idei, pomysłów, rozwiązań oraz szybkie ich wdrożenie do praktyki. Dzisiaj żadna organizacja, żadna instytucja czy przedsiębiorstwo nie może poprzestać na powielaniu tych samych rozwiązań, tych samych konstrukcji, tych samych wyrobów i schematów organizacyjnych czy produkcyjnych, gdyż w obliczu gwałtownych zmian w ich otoczeniu, wywoływanych wpływem permanentnej rewolucji naukowo-technicznej i rosnącej konkurencji, musi wykazać się dynamizmem innowacyjnym, tak w zakresie techniki i technologii, jak organizacji i zarządzania.

Siła ekonomiczna powyższych czynników o określonej, zazwyczaj wręcz ogromnej wartości materialnej, często decydującej nawet o możliwości zaistnienia na konkretnym rynku, wynika z przyznawanej ochrony prawnej, która zasada się na koncepcji wyłączności (monopolu), uzyskiwanej przez opatentowanie wynalazku czy uzyskanie świadectwa ochronnego, lub prawa z rejestracji na pozostałe przedmioty własności przemysłowej i intelektualnej.

Chronione w ten sposób rozwiązania stanowią bardzo ważną pozycję w majątku każdego przedsiębiorstwa, są również przedmiotem porozumień i umów międzynarodowych, gdyż w stosunkach międzynarodowych odgrywają coraz większą, a w niektórych przypadkach – decydującą rolę.

⁵ Czasy, gdy uczeni z Berkeley – odkrywcy technologii nuklearnego rezonansu magnetycznego (echo-sondy) – zadowolili się uznaniem, pozostawiając wszystkie korzyści z zastosowania swojego wynalazku producentowi – General Electric Corporation – należą już do przeszłości.

Nie można zapominać również o tym, że ochronę uzyskuje się nie tylko po to, aby zapewnić sobie na rynkach pozycję wiodącą oraz samemu produkować i sprzedawać wyroby, w których zastosowane zostały rozwiązania objęte ochroną, i z tego faktu odnosić odpowiednie korzyści, lecz także po to, aby wszystkim innym unieemożliwić wytwarzanie i sprzedaż tego, co zostało objęte ochroną wyłączności, blokując w ten sposób poczynania konkurentów i możliwości wejścia ich na chronione rynki.

Z tych też względów postępowe, współczesne przedsiębiorstwa – aby uczestniczyć aktywnie w proinnowacyjnym rozwoju – wykorzystują sytuację i podejmują wielorakie działania w celu uzyskania maksymalnych korzyści z nabytych praw wyłącznych, zwiększając w ten sposób swoją konkurencyjność i przewagę strategiczną. Sprzyja temu okoliczność, iż warunkiem i konsekwencją konkurencyjności jest stałe podnoszenie kompetencji i kwalifikacji oraz tworzenie, przyswajanie i wdrażanie nowej wiedzy.

Nie wszystkie przedsiębiorstwa mogą jednak w tych procesach uczestniczyć, dotyczy to przede wszystkim małych i średnich firm, które stanowią około 90% wszystkich przedsiębiorstw na świecie i które wytwarzają ponad 70% towarów i usług, a więc stanowią winny poważną siłę napędową innowacji i rozwoju. Tak się jednak nie dzieje, a ich zdolność kreatywna i innowacyjna nie jest w pełni wykorzystywana. Zdecydowana większość tych przedsiębiorstw nie jest w stanie ochronić swych wyróżniających się osiągnięć wynalazczych prawami wyłączności z uwagi na bardzo słabą znajomość tej problematyki, powszechne niedoinformowanie i niedostateczne środki, którymi dysponuje, a także wysokie koszty związane z uzyskaniem i utrzymaniem praw ochrony na poszczególnych rynkach.

W konsekwencji, niechronione wynalazki z reguły zostają utracone na rzecz dobrze przygotowanych do tej gry konkurentów (często zagranicznych), którzy, dysponując odpowiednimi środkami, starają się korzystnie skomercjalizować niechroniony produkt czy usługę, pozostawiając rzeczywistego twórcę bez jakichkolwiek korzyści lub wynagrodzenia.

W celu przeciwdziałania tym anomaliiom i aby dopomóc małym i średnim przedsiębiorstwom w wykorzystaniu należnych im praw z tytułu własności przemysłowej i intelektualnej, stosowne działania podjęły organizacje międzynarodowe z agendami Organizacji Narodów Zjednoczonych na czele. I tak: Światowa Organizacja Własności Intelektualnej (World Intellectual Property Organization)⁶ wdrożyła program pomocy dla przedsiębiorców, instytucji wspierających małe i średnie

⁶ Konwencję o utworzeniu Światowej Organizacji Własności Intelektualnej, jako jedynej organizacji zajmującej się problemami zarówno ochrony własności przemysłowej, jak i prawa autorskiego, podpisano dnia 14 lipca 1967 r. w Sztokholmie w wyniku starań specjalistów Połączonego Biura Ochrony Własności Przemysłowej i Międzynarodowego Biura Ochrony Prawa Autorskiego. (Szerzej na ten temat vide: A. Górski, *Polityka i informacja*, [w:] *Dylematy cywilizacji informacyjnej*, red. A. Szewczyk, Warszawa 2004).

przedsiębiorstwa oraz dla rządów państw, który obejmuje działania zmierzające do zwiększania świadomości i wykorzystywania systemu własności intelektualnej i przemysłowej w małych i średnich przedsiębiorstwach na całym świecie.

Założenia tego programu wykorzystane zostały również w strategii budowy i rozwoju społeczeństwa informacyjnego, społeczeństwa wiedzy, w krajach Unii Europejskiej, które przyjęte zostały podczas szczytu UE w Lizbonie, w marcu 2000 roku.

Podjętym powyższe wyzwania, również Urząd Patentowy RP, w oparciu o materiały Światowej Organizacji Własności Intelektualnej – WIPO, Europejskiego Urzędu Patentowego – EPO i Urzędu Harmonizacji Rynku Wewnętrzny – OHIM w Alicante, opracował, w porozumieniu z Polską Agencją Rozwoju Przedsiębiorczości, przewodnik dla małych i średnich przedsiębiorstw pt. *Własność przemysłowa w działalności gospodarczej*, w którym przedstawione zostały cele i zasady oraz modele skutecznej ochrony własności przemysłowej, problemy wzmocnienia konkurencyjności przedsiębiorstw oraz sposoby efektywnego zarządzania własnością intelektualną, tym najcenniejszym zasobem polskiej gospodarki. Poza powyższym, realizując swe statutowe zadania, Urząd Patentowy RP uzyskał w 2003 r. zgodę Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu na wprowadzenie przedmiotu: „Ochrona własności intelektualnej” do programów nauczania wszystkich kierunków studiów wyższych – zarówno na uczelniach państwowych, jak i niepublicznych. Realizacja tego przedmiotu nie wszędzie jest jednak zadawalająca i skuteczna.

Podstawowym celem nauczania przedmiotu „Ochrona własności intelektualnej” powinno być poznanie nie tylko przepisów prawnych obowiązujących w kraju i w stosunkach międzynarodowych, lecz przede wszystkim poznanie warunków i zasad postępowania w zakresie aktywnego uczestnictwa w proinnowacyjnej polityce naukowej, przemysłowej, biznesowej itp. Chodzi bowiem nie tylko o to, aby wiedzieć, w jaki sposób chronić, lecz przede wszystkim o wiedzę, co można i należy chronić i jak w swej kreatywnej działalności postępować, aby osiągnąć takie rozwiązania i wartości, które miałyby walory i zdolność ochrony i które powinny być chronione przed konkurentami.

Podstawowa wiedza w powyższej dziedzinie jest niezbędnym warunkiem nie tylko prowadzenia skutecznej, proinnowacyjnej polityki naukowej i gospodarczej, lecz także zapewnienia ochrony patentowej własnym rozwiązaniom wynalazczym i przeciwdziałania naruszeniom obcych, chronionych rozwiązań, co zwykle bardzo drogo kosztuje. Wiedza ta jest także niezwykle cennym i dynamicznym czynnikiem pobudzającym i uaktywniającym rozwój myśli technicznej i działalność twórczą we wszystkich dziedzinach, a – w określonych warunkach – umożliwiającym nawet legalne i bezkonfliktowe wykorzystanie chronionych rozwiązań.

Specjalizacja w tym zakresie wymaga jednak wysokich i wszechstronnych kwalifikacji. Tak technicznych – w zakresie merytorycznego postępu i rozwoju techniki w konkretnej, przedmiotowej dziedzinie, jak i prawnych – w zakresie norm prawnych obowiązujących w stosunkach międzynarodowych i na konkretnych rynkach świata, a także ekonomicznych, handlowych, biznesowych, na przykład

w zakresie oceny i analizy potencjału badawczego i produkcyjnego konkurentów, a także śledzenia i możliwości wykorzystania ich doświadczeń i osiągnięć. Niezbędna jest również w tej dziedzinie praktyka, gdyż potrzebna tu wiedza i doświadczenie służyć mają nie tylko studiowaniu zagadnień, lecz także, i to przede wszystkim, podejmowaniu konkretnych decyzji w procesach zarządzania, kierowania, administrowania itd.

Podkreślić należy, że uzyskanie praw wyłącznych na rozwiązania innowacyjne nie jest fazą finalną procesu badawczo-rozwojowego, lecz tylko fazą wstępną, gdyż dopiero skuteczne zarządzanie uzyskanymi prawami wyłącznymi daje podstawy do opracowania właściwej strategii i prowadzenia efektywnej działalności gospodarczej.

W każdym przypadku i w każdych warunkach, na ten rodzaj wiedzy winna być skierowana główna uwaga, przede wszystkim w procesach tworzenia, zagospodarowywania, administrowania i zarządzania wiedzą, gdyż ten zasób wiedzy jest podstawowym czynnikiem postępu naukowo-technicznego i społeczno-gospodarczego rozwoju. Kto nie legitymizuje się osiągnięciami innowacyjnymi i konkurencyjnymi, ten drepcze w miejscu, zajmując się działalnością odtwórczą, pozbawioną walorów poznawczych i nowości, na wyniki której, w gospodarce rynkowej, zapotrzebowania nie ma.

Adam Górski

Wiedza chroniona prawami własności i wyłączności oraz jej wykorzystanie w twórczości innowacyjnej

Słowa kluczowe: globalizacja, społeczeństwo informacyjne, innowacje, prawo patentowe, ochrona własności intelektualnej

Streszczenie: Różne są rodzaje wiedzy i różna jest ich przydatność, możliwość wykorzystania i wartość. Najbardziej poszukiwaną jest wiedza powstająca w wyniku twórczości innowacyjnej, która z reguły należy do zasobów wiedzy „zawłaszczonej”, chronionej prawami własności intelektualnej i prawami własności przemysłowej. Wiedza chroniona stanowi najbardziej wartościową pozycję każdej organizacji. Stąd wszystkie współczesne, postępowe instytucje, przedsiębiorstwa, firmy itd. muszą charakteryzować się dynamizmem innowacyjnym, gdyż w przeciwnym wypadku wypadają z gry rynkowej.

Knowledge protected by ownership and exclusivity rights and its application to innovative work

Key words: globalisation, information society, innovation, patent rights, protection of intellectual property

Summary: There are different types of knowledge, varying in usefulness, application options, and value. The most sought-after type of knowledge is that which is the outcome of innovative activities. It is typically classified as belonging to a „reserved” pool of knowledge, as it is protected by intellectual and industrial property rights. Protected knowledge constitutes the most valuable asset of every organisation. Hence all modern, progressive institutions, enterprises, companies etc. need to demonstrate a drive for innovation, or are bound to fail in the market game.